

16. YÜZYILDA OSMANLI'DA DİNÎ DEĞERLER İLE SOSYAL YAPININ KORUNMASINDA NAKİBÜ'L-EŞRAFLIK MAKAMI

The Institution of Nakîbü'l-Eşraf in the Protection of Religious Values and
Social Structure in the Ottoman Empire in the 16th Century

Savaş YILMAZ*

ÖZ

Tarihi süreç içerisinde kadim medeniyetler, devlet düzeninden adaletin sağlanması kadar dinin toplum ve yönetim üzerindeki büyüleyici iksirinden faydalanmaya çalışmışlardır. Osmanlılar da toplumda huzurunun sağlanmasında bu büyüleyici gücün etkisinde kalmışlar, örfî güç ve otoritelerini şerî kanunlarla bezeyerek meşruyetlerini toplumun genelinde hâkim kılmayı amaçlamışlardır. Ayrıca güç ve iktidarlarını dinî değerlere saygı ve sevgi ile donatarak Hz. Muhammed'in, ehl-i beytine olan hürmetlerini de göstermişlerdir. Onların bu davranışları ehl-i beytine olan sevgi ve saygıyı daha da artırmıştı. Bu durumdan faydalanmaya çalışan müteseyyidler (sahte seyyid ve şerifler); devletin bazı muafiyetlerinden faydalanarak bu durumu gelir kapısı olarak görmüşlerdir. Merkezî yönetim, seyyid ve şeriflik iddiasında bulunanlar hakkında şikâyetler nedeniyle araştırmalar yapılması için başkentte Nakîbü'l-eşraflık müessesini kurmuştu. Böylece devletin muhtelif yerlerinde kendilerini seyyid ve şerif olarak tanıtarak halkın dinî değerlerini istismar edenlerin halleri taşra yöneticileri vasıtasıyla bu makama bir tezkere ile sorulmuş ve cevabî yazılara göre kararlar verilmişti. Bu bağlamda dinî değerlerin ve toplumsal huzurun sağlanmasında önemli güç olan Nakîbü'l-eşraflık makamı, din istismarcılarının davranışlarının engellenmesinde önemli görevleri yerine getirmiş ve saltanatın kaldırılmasıyla da kurumsal yapıya son verilmişti. Çalışmanın amacı; Osmanlı idaresinin, Nakîbü'l-eşraflık müessesesiyle müteseyyidler tespit ederek dinî değerlerin istismar edilmemesi için almış olduğu tedbirleri belirtmektir. Divân-ı hümayûna, müteseyyidler hakkında şikâyetlerin yapılması nedeniyle mühimme defterleri araştırmada asıl kaynak olarak belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Divân-ı hümayûn, Nakîbü'l-eşraf, seyyid ve şerif, müteseyyid, tebaa.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Kayseri/Türkiye. E-posta: syilmaz3840@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-6979-6495.

ABSTRACT

In the historical process, ancient civilizations sought to take advantage of the fascinating elixir of religion over society and government, from the state order to the establishment of justice. The Ottomans were also influenced by this fascinating power in ensuring peace in society, and they aimed to make their legitimacy dominant in the society by embellishing their customary power and authority with religious laws. Trying to take advantage of this situation, fake sayyids and sheriffs tried to gain income on the religious values of the people by taking advantage of some exemptions of the state. The central government had set up the institution of the prophet's descendants in the capital to investigate the complaints against those who claim to be sayyid and sheriff. Thus, the situation of those who abused the religious values of the people by introducing themselves as sayyids and sheriffs in various parts of the state were asked to this institution by the provincial administrators with an official letter and the decisions were made according to the answers. With the abolition of the sultanate, its institutional structure was ended. Purpose of the study; it is to indicate the measures taken by the central government to prevent the abuse of religious values by identifying false sayyids and sheriffs with the institution of the prophet's descendants. Due to complaints made to the imperial council about fake sayyids and sheriffs, the mühimme books were determined as the main source in the research.

Keywords: Divân-ı hümâyûn, Nakîbü'l-eşraf, sayyid and sharif, fake sayyid and sharif, vassal.

Giriş

İnsanoğlu tabiatı gereği bir toplumun varlığına ihtiyaç duymaktadır. Böyle bir ihtiyaç, yaşam koşullarının ferdiyetçilikten ziyade toplumsal yaşamı zorunlu hale getirmesinden kaynaklanmıştır. İnsanoğlu gündelik gereksinimlerini giderip varlığını devam ettirebilmesi için başta gıda olmak üzere giyeceği ile barınacağı yeri ve güvenliğini sağlayacağı aletleri tek başına yapabilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçları tek başına zamanında sağlayıp gidermesini düşünmek imkânsızdır. İşte toplumsal yaşamı gerekli kılan asıl unsur; zaruri ihtiyaçların giderilmesi ile insanlar arasında yardımlaşma duygusunun baskın olması gerçeğidir (El-Kâzerûnî, 2014: 166). Bu husus hakkında Halil İnalçık; “İnsan, medenî bi't-tab'dır, yani tâbiatı icabı cemiyet halinde yaşar. İnsanlar yaşama vasıtalarını sağlamak için birbirlerine karşılıklı yardıma muhtaçtır. Bu da cemiyet haline geçmekle mümkündür. İnsanlar kendi hallerine bırakılırsa, aralarında çatışma ve düşmanlık hâkim olur ki bu da karşılıklı yardımlaşma imkânını ortadan kaldırır.” demiştir (2016: 81). İnsanlar, bu sebeple gündelik ihtiyaçlarını daha kolay giderebilmek için bir-

likte yaşamının gerekliliğini idrak etmişler, bu da toplumsal yapıyı meydana getirmişti (İbrahim Müteferrika, 1980: 27).

Toplumsal yaşamın oluşup gelişmesinde ise maddi ve manevî gereksinimler belirleyici olmuştu. Toplumun şekillenip yapı harcının oluşmasında ise ekonomik kaygıların yanı sıra manevî değerler de ön plana çıkmıştı (Hassan, 1988: 154). Toplumsal birlikteliğin sağlanmasında ise adil bir yönetime ihtiyaç duyulmuştu. Adalet toplumda düzenin sağlanmasında en büyük gücü temsil etmekteydi. Adaletin sağlanamaması durumunda bireyler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek toplumsal yaşamın dinamik gücü olan dayanışma ve yardımlaşma duygusunu köreltip toplumda kaosu yaşanmasına neden olabilmekteydiler (El-Kâzerûnî, 2014: 168). Bu bağlamda toplumsal yapının iki asıl güç üzerine inşa edildiği söylenebilir. Birincisi ihtiyaçların giderilmesine bağlı maddenin temini ikincisi ise manevî değerlerle yardımlaşma ve dayanışmanın ön plana çıktığı insanî değerlerdi.

İlk bakışta girift ve iç içe gibi görülen toplumsal yapının, aslında derinleştikçe bir fotoğrafın kadrajı gibi uyumlu ve ahenkli bir bütünlük sergilediği görülebilir. Bu konuda Hilmi Ziya Ülken, toplumsal yaşamın meydana getirdiği maddi ve manevî değerlerin madde ve suret şeklinde tezahür ettiğini belirtmektedir (Ülken, 2008: 10). Bu anlayış, Osmanlı devlet ve toplum yapısının şekillenmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak biz burada toplumsal yapıyı meydana getiren; şehirli, köylü, konargöçer ya da askerî ile reâyâ/halk gibi statülerin ayrıştırılmasından ziyade toplumsal yapı üzerinde kendini iyiden iyiye gösteren manevî değerlere değineceğiz. Öyle ise maddi değerlerden arındırılmış, Osmanlı toplum yapısının dinamik gücü olan dinî ve örfî değerler ile bu değerlerin korunmasına yönelik merkezî yönetimce alınan tedbirlerin neler olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti, İslâmî değerlerin hakîm olduğu (Fodor, 2016: 52) bir Müslüman devlet olması nedeniyle tebaa/halk anlayışı da bu ilke üzerine şekillenmişti. Öyle ki Osmanlı toplum yapısının şekillenmesinde devlet ile din belirleyici bir güç olmuştu (Beyazıt, 2014: 98). Dinî değerler üzerine devlet teşkilatı ile ictimâî yaşamı oluşturan Osmanlılarda ruhanî (Ortaylı, 2008: 454) bir zümrenin varlığı da kaçınılmaz olmuştu. Bu zümrenin gücü ise Osmanoğulları'nın dinî değerlere gösterdikleri hassasiyetten kaynaklanmıştı. Toplumsal yapıda, din adamlarından oluşan bir zümrenin varlığından ziyade dinî değerlere bağlılıktan doğan sevgi ile saygıdan meydana gelen, bazı ayrıcalıklara sahip kişiler anlaşılmalıdır. Osmanoğulları, dinî değerlere sevgi ve saygılarını göstermişler, başkent İstanbul'dan, Mekke-i Mükerrreme'ye

Sürre alayları düzenleyerek Hz. Muhammed'in, ashabına yardım ve ikramlarda bulunmuşlardı. Osmanlılar, din büyüklerine olan sevgi ve saygılarının bir gereği olarak İstanbul'da Nakîbü'l-eşraflik müessesesini kurup sevgi ve saygılarını bu kurumsal yapının varlığıyla yaşatmışlardı (Kazıcı, 1996: 190-191).

1. Tarihsel Süreçte Nakîbü'l-eşraflik Kurumu

Bu müessese hakkında; Meşihât Arşivinde ki Nakîbü'l-eşrâflarca kaleme alınan, Nakîbü'l-eşrâf defterlerinden bilgi edinmekteyiz (Işık, 2014: 213). “Nakîb” kelimesi; “vekil, bir kavmin en hayırlısı ya da bir cemaatin temsilcisi” ile “emin, kefil” gibi anlamlara gelmektedir (Sarıcık, 2003: 20). İslâm tarihinde ilk nakîblik uygulaması; Hz. Muhammed ile II. Akabe Biatı görüşmeleri sırasında başlamıştı. Bu uygulama daha sonraları Hz. Muhammed'in soyundan gelenlerin belirlenip onlar hakkında gerekli kararların alındığı bir kurum haline dönüştürülmüş ve siyasî yapı ile de koordineli çalışmasından dolayı da Nakîbü'l-eşrâf denilmiştir (Kazıcı, 1983: 257).

Nakîbü'l-eşrâflık makamının varlığı hakkında ilk bilgilerin Fatimîler zamanına kadar gittiği bilinmektedir. Fatimîler, Hz. Ali ile zevcesi Fatimatüz-zehra'nın soyundan gelenleri tespit eden, bunlar arasında ortaya çıkan sorunları çözümlenerek gayr-i ahlâki davranmalarına mani olan, “Nikabettüntalibiyyîn” adı altında bir makamı ihdas etmişlerdi (Uzunçarşılı, 1988: 389). Abbasiler bu makamı kurumsal bir yapıya dönüştürmüş, Osmanlılar ise bu makama tam anlamıyla işlerlik kazandırmışlardı. Osmanlılar, Nakîbü'l-eşrâflığın merkezini İstanbul olarak belirlemişler aynı zaman da kazalarda da Nakîbü'l-eşrâflık kaymakamlıklarını kurmuşlardı. Taşrada ki bu kurumun başına ise Hz. Muhammed'in soyundan gelenleri atamışlardı (Ünal, 2012: 69). Böyle bir uygulamaya gidilmesi, taşrada Hz. Muhammed soyundan geldiklerini iddia edenler hakkında gerekli araştırmanın hızla yapılarak karara bağlanmak istenmesinde kaynaklanmıştı.

Hz. Muhammed, torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin için “insanların lideri, önderi ve efendisi” manasına gelecek şekilde “seyyid” tabirini kullanmıştı. Daha sonra bu tabir “iki seyid” anlamına gelecek şekilde kullanılarak “seyyideyn” kelimesine dönüşmüştü (Küçükbaşcı, 2009: 89-90). Hz. Ali'nin büyük oğlu Hz. Hasan, küçük oğlu ise Hz. Hüseyin idi. Hz. Hasan'dan devam eden soya “şerif”, Hz. Hüseyin'den gelenlere ise “seyyid” denilmiştir. Bununla beraber seyid ve şerif aileleri arasında yapılan evlilik sonunda doğan çocuklara da “seyyid” ve “şerif” lafzı kullanılmıştı (Uzunçarşılı, 2004: 431-432). Hz. Fatma'nın soyundan olmadıkları halde toplumda şeref ve itibar

kazanmaya çalışanlara da “sahte seyyid” anlamında “müteseyyid” denmişti (Kütükoğlu, 1991: 98). Edirne kadısına gönderilen hükümde Edirne’de seyyidlik iddiasında bulunanların seyyid mi müteseyyid mi olduklarının araştırılmasına, ellerinde temessük¹ yok ise seyyidlik alametlerinin alınarak cezalandırılmalarına karar verilmişti (BOA, 1998: 368).

Müteseyyidler daha İslamiyet’in ilk yıllarından itibaren seyyid ve şeriflere tanınan bazı ayrıcalıkları elde etmeye çalışmışlardı. Hz. Ömer’in, Bedir Savaşı’na katılanların çocuklarına ikişer bin, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’in çocuklarına beşer bin dirhem vermesi kendisinden sonra gelen İslam devlet başkanları için örnek bir uygulama olmuştu. Bu davranış adet haline dönüşerek seyyid ve şeriflere bazı ayrıcalıkların verilmesine yol açmıştı (Küçükkaşçı, 2009: 96). Bu nedenle daha İslam’ın ilk yıllarından itibaren bunlara, ganimetten pay verilmiş, maddi sıkıntı yaşamamalarına özen gösterilmişti (Yılmaz, 2018: 728). Seyyid ve şeriflere böyle bir ayrıcalık verilmesinin nedeni ise zekât ve sadaka verilmesinin caiz olmamasından kaynaklanmıştı.

Osmanlı padişahları, sahte seyyid ve şeriflerin suiistimallerini önlenmek için gerekli idarî ve cezaî tedbirler almışlardı. Yıldırım Bayezid, seyyid ve şeriflerin (sâdât, şürefâ), başına Seyyid Ali Nita’, nâzır tayin etmiş böylece Seyyid Ali Nita’, Osmanlıların ilk Nakîbü’l-eşrâfı olmuştu (Gökbilgin, 1997: 107). Yıldırım Bayezid tarafından sâdâtın (seyyid ve şeriflerin) işlerinin düzenlenmesi için atanan Seyyid Ali Nita’, Bursa’da yaptırılan İsakiye Zaviyesinin de vakıf işlerinin yürütülmesinden sorumlu tutulmuştu (Uzunçarşılı, 2004: 453). Yıldırım Bayezid’in kurduğu Nakîbü’l-eşrâflık müessesesine Fatih Sultan Mehmet bir süre sonra son vermişti. Ancak toplumda kendini seyyid ve şerif olarak tanıtarak çıkar sağlayan bazı kişilerin ortaya çıkması üzerine bu müessesenin varlığına yeniden ihtiyaç duyulmuştu. II. Bayezid bu müesseseyi yeniden kurarak 1494 yılında Seyyid Mahmud’u Nakîbü’l-eşrâf olarak atamıştı (İpşirli, 2021: 212). Kanunî Sultan Süleyman ise bu müesseseyi kurumsal bir yapıya kavuşturmuş, Nakîbü’l-eşrâf olarak atanacak kişilerin “Seyid-i sahîhü’n-neseb olan tarik-i ilmiye rical” vasfına sahip olmasına itina göstermişti. Asalet ve liyakat esasına göre bu makama getirilen seyyid ve şerifler, Nakîbü’l-eşraf defterlerine silsile yoluyla kaydedilirdi. Ayrıca seyyid ve şeriflerin suç işlemeleri halinde cezalandırılmaları bu kurum tarafından yapılırdı. Seyyid ve şeriflerin davalarının görülmesinden ce-

¹ Temessük: Senet, hüccet; borç için alınıp verilen kâğıt. Osmanlı diplomatiğinde bir borcun ödenmesinin kabul edilmesi, bir şeyin teslim alındığının gösterilmesi gibi hususlarda karşı tarafa verilen bir nevi senet (Ünal, 2011: 677).

zalandırılmalarına kadar bu kurumun yetkili olması, onların ayrıcalıklı olduklarını da göstermekteydi (Gökbilgin, 1997: 108). Böylece Nakîbü'l-eşraflar, seyyid ve şeriflerin davalarının görülmesinde kadıların yetkisini kullanarak karar vermişlerdi (Işık, 2014: 214).

Nakîbü'l-eşrafların aslî görevleri, müteseyyidlerle mücadele ederek seyyid ve şeriflerin hak ve hukuklarını savunmaktı. Bu bağlamda Nakîbü'l-eşraflar, seyyid ve şeriflerin işlerini düzenleyerek doğumları ile ölümlerini deftere kaydedip asaletleri ile bağdaşmayacak işlere girmelerine mani olup ganimetten elde edilen payları dağıtmaktı. Bu görevlerinin yanı sıra Hz. Muhammed'in soyunun, asaletinin bozulmaması için evliliklerde küfüvlüğün (denklik) olmasına dikkat ederlerdi. Kısacası Hz. Muhammed'in soyundakilerin vasîsi gibi görev yaparlardı (Pakalın, 1946: 647).

Osmanlılar da kendilerinden önceki İslam devletleri gibi seyyid ve şeriflerin maddî sıkıntı çekmemeleri için onlara devlet kapısında görevler verip gelir sağlamışlardı. Maddî durumu iyi olmayan seyyidlere hisar gedikliği görevi verilmişti (Belge-8). Mekke'den gelerek İstanbul'a yerleşen Fatma Hanım'ın seyyide olduğu, Nakîbü'l-eşrâftan alınan belgeden anlaşılmıştı. Seyyidenin maddî durumun iyi olmaması nedeniyle Ayasofya'da on beş akçe ile görevlendirilmesine karar verilmişti (Belge-9). Hükümde seyyidenin Ayasofya'da hangi görev yapacağı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Osmanlılar, Hz. Muhammed'e olan sevgi ve saygılarının bir nişanesi olarak ülkelerine gelen seyyid ve şeriflere, vergi ve rüsumdan muaf tutulduklarına dair berat vererek de göstermişlerdi (Uzunçarşılı, 2004: 453). Seyyidlere sağlanan bu ayrıcalıkların yanı sıra timar sahibi olanlar da sefere katılabilebilirlerdi (Belge-1). Aslında Osmanlı kanunnamelerinde, timar sahiplerinin sefere katılmaları bir zorunluluk olarak belirtilmişti. Görevini yerine getirmeyen timarlı sipahilerin ise ellerinde ki topraklar alınarak azledilirlerdi (Cin, 2016: 82). Seyyidler, bu uygulamadan da muaf tutulmuşlardı.

Osmanlılar, Nakîbü'l-eşraflık makamına atanan kişileri, teşrifat usul ve kaidelerine göre göreve başlatırlardı. Osmanlılarda teşkilat ve teşrifat denince padişahı temsil eden devlet adamları akla gelmektedir (Ali Seydi Bey, t.y.: 14). Nakîbü'l-eşrâf olarak atanacak kişi, Bab-ı âliye davet edilerek sadrazamın huzuruna çıkarılırdı. Sadrazamın eteğini öpmesinin ardından ona kahve, gülsuyu ile buhur ikram edilir ve samurdan kürk giydirilerek Nakîbü'l-eşrâf olduğuna dair berat verilirdi (Uzunçarşılı, 2004: 454). Devletin en üst makamına davet edilerek çeşitli izzet ve ikramlardan sonra göreve başlayan Nakîbü'l-eşrâflar, ilk başlarda kayd u hayat şartıyla görevde kalmışlar, daha sonra çeşitli nedenlere (ölüm, hastalık, azil, sürgün ya da bir üst makama

atanmaya) bağlı olarak görevlerinden ayrılmışlardı (Yılmaz, 2018: 729). Osmanlı idarî teşkilatının üst düzey bürokratları kendilerinin de yaşadıkları konağın genellikle selamlık bölümünü resmî işlerin yürütüldüğü yer olarak kullanmışlardı (Ayar, 2014: 60). Bu uygulamayı Nakîbü'l-eşrâflar da sürdürmüşlerdi (Uzunçarşılı, 2004: 455). Osmanlılar, Nakîbü'l-eşrâfların geçim sıkıntısı yaşamamaları için onlara maaş bağlamışlardı (Işık, 2014: 232).

İslamiyet'te din adamları gibi ruhban sınıfı olmamakla beraber Osmanlılarda resmîyette olmasa da fiiliyatta dinî bir zümrenin varlığı bulunmaktaydı (Lybyer, 2011; 216). Bu dinî zümre gerek devlet nazarında gerekse toplumda önemli bir yere sahip olup bazı ayrıcalıklar elde etmek için Hz. Muhammed'in soyunda geldiklerini iddia etmişlerdi. Bu nedenle muhtelif zamanlarda dinî değerleri istismar etmek isteyenlerin durumlarının belirlenmesi için seyyid ve şeriflerin tespit edilmesi gerekmişti. Hz. Muhammed soyundan gelenlere tahsis edilen defterlerin tutulduğu yere "Divân-eşraf", buranın başkanına da "Nakîbü'l-eşraf" denilmişti (Uzunçarşılı, 1988: 389). Divân-eşraftaki belgeler sayesinde seyyid ve şerifler ile müteseyyidler ayırmak mümkün olmuştu. Mısır'dan İstanbul'a gelen seyyid ve şeriflere emekli maaşı bağlanıyordu. Ancak bunların ellerindeki belgelerin şüpheli olması nedeniyle araştırma yapılmıştı. Âsitâne-i Saâdet'teki defterde sâdâttan olduklarına dair bir belgeye rastlanamaması neticesinde durumlarının araştırılması için Mısır'daki defterin bir suretinin başkente gönderilmesi istenmişti (BOA, 1994: 385).

Seyyidler, bazen sahte hatiplik belgesi de düzenlemişlerdi. Bargiri Camii görevlisi Seyyid Tohtamış, kasaba ahalisinden Velican'a hitabet belgesi düzenleyerek vermişti. Velican'ın elindeki hatiplik belgesi araştırılmış, belgeyi Seyyid Tohtamış'ın düzenleyerek kendisine verdiğini itiraf etmişti. Padişah adına hitabet belgesi düzenleme ile itham edilen seyyidin ifadesinin alınması, sorgulama neticesinde Velican bühtanda bulunuyorsa hapsedilmesi, Van beylerbeyine emredilmişti (BOA, 1998: 160). Oldulçemen (?) köyünden Seyyid Mustafa ile Murat'ın sahte belge düzenledikleri yapılan araştırma sonunda anlaşılınca tutuklanarak başkente gönderilmesine karar verilmişti (BOA, 1998: 283). Yukarıdaki örnek iki hükümdede; seyyidlerin sahte belge düzenleyerek kendilerine yeni bir gelir kapısı oluşturdukları anlaşılmaktadır.

Tarihi misyonu içerisinde Nakîbü'l-eşraflar, seyyid ile şeriflerin haklarının korunmasını ve müteseyyidlerin (sahte seyyid) tahkir ve tazir edilmelelerini sağlamışlardı. Hz. Muhammed'e olan sevgi ve saygının halkın gönlündeki eşsiz yerinin muhafazası için gayret etmişlerdi. Saltanatın kaldırılmasına

kadar dinî ve ilmî değerlerin korunmasında önemli görevleri yerine getiren Nakîbü'l-eşrafılık makamı (Akdemir, 2016: 171), Osmanlı müesseselerinin belirmeye başladığı dönemden devletin son anlarına kadar varlığını devam ettirmişti (Ortaylı, 2008: 237). Böylece dinî değerlerin istismar edilmemesine gayret ederek tarihî misyonunu yerine getirmişti.

2. Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısının Şekillenmesinde Nakîbü'l-eşrafılık Makamı

Tarihten bu zamana bakıldığında; devlet ve toplum bağlamında din ve dinî değerlerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Cihanşümül bir devlet kurmuş olan Osmanoğulları'nın dini İslam'dı (Kıa, 2013: 118). İslam dininde de devlet ile toplum arasında bir bağ kurulmuştu. Osmanoğulları daha devletleşme sürecindeyken, İslam dininin esaslarından etkilenmişler, teşkilatlanmaları ile toplumsal yapılarını İslamî kurallardan feyz alarak oluşturma gayretinde bulunmuşlardı. Şerî hükümlerden ziyade dinî değerlerin korunmasına yönelik örfî bir gereklilik olan Nakîbü'l-eşrafılık makamını kurmuşlardı.

Küçük bir beylikten cihanşümül devlete dönüşen Osmanoğulları, kuruluş döneminde maddî güçlerinden ziyade manevî güçleri ile tarih sahnesinde belirmişlerdi. Kroniklerden anlaşıldığı kadarıyla Kastamonu yöresinde Çobanoğulları'na bağlı hareket eden (İnalcık, 2010a: 69) Osmanoğulları'nın kök salıp büyümesinde, gaza ve cihad ülküsü doğrultusunda hareket etmeleri onlara tarih sahnesinde güç kazandırmıştı. Osman Gazi, beyliğinin temellerini atarken Ahî ve Babaî gibi tarikatların toplumdaki gücünden yararlanmış hatta Ahîlerin pîri Şeyh Edebalî'nin kızı ile de evlenerek saygınlığı artırmıştı (Uzunçarşılı, 2011: 530). Bu durumu Osmanlının klasik döneminde, padişahların değişik tarikatları (Mevlevîlik, Nakşibendîlik vs.) benimseyerek güç ve iktidarlarını artırmalarından da anlayabiliriz. Padişahlar mensubu oldukları tarikatlara vakıflar bağışlayıp onları, madden destekleyerek resmen tanımışlardı. Böyle davranılmasında; halk üzerindeki iktidarlarını pekiştirerek (İnalcık, 2016: 115) bağlı oldukları tarikat şeyhleri vasıtasıyla da halkın gönlüne girmeyi amaçlamalarıydı. Bu husus hakkında en çarpıcı tarihî örnek olarak II. Murat'ın Hacı Bayram ve müridlerine vergi muafiyeti vererek bu tarikatın yayılmasını teşvik etmesi gösterilebilir (Taneri, 2019: 154).

Osmanlı toplum yapısında; Ahî ve Babaî gibi tarikatlardan başka vahdet-i vücud (varlığın birliği) anlayışıyla ilmî tarikatlar da önemli bir yere sahip olmuştu. Devletin coğrafî sınırlarının genişlemesiyle beraber devlet erkânının, mutasavvıflara gösterdiği saygı ve sevgi toplumun genelinde

mutasavvıf zümresini oluşturarak saygı görmelerini sağlamıştı. Yıldırım Bayezid'in kızını Emir Buhari'ye vermesi, padişahın din adamlarına gösterdiği saygı ve sevginin nişanesini göstermekteydi (Uzunçarşılı, 2011: 532). Ayrıca padişah, kan bağı ile şeyhin desteğini almış, Anadolu'da Türk birliğinin kurulmasında önemli bir güç kazanmıştı. Osmanlı padişahları bu şekilde dinî ve siyasî değerler doğrultusunda hareket etmişlerdi. Özellikle Fatih Sultan Mehmet, Hz. Muhammed soyundan gelenlere iltifat etmiş, onları ilimleriyle mütenasip makamlara atamıştı (İdris-i Bitlisî, 2019: 36).

Osmanoğulları ülke genelinde siyasî güç ve iktidarlarını hâkim kılmada sadece örfî kanunlarla hareket etmemişlerdi. Güç ve iktidarlarını artırmada dinin etkileyici ve kuşatıcı gücünden de istifade etmişlerdi. İslam dininde idareciye itaat farz kılındığından (Kur'an-ı Kerim, 4: 59), Osmanlı padişahları bu ilahî emri iktidarlarının dayanağı haline getirerek meşruiyetlerini sağlamak bir zemine dayandırmışlardı. Bazen yabancı devlet kralları ile anıldıkları zaman "seyyidü's-selâtîn" unvanını kullanarak (Küçükkaşçı, 2009: 91) hem İslam âlemindeki güçlerini hem de Hz. Muhammed'e olan sevgi ve saygılarını göstermişlerdi. Yıldırım Bayezid döneminde devletin kurumsal yapısı arsına Nakîbü'l-eşraflık makamı da girmişti. Yavuz Sultan Selim, "Hadîmü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn" (Kazıcı, 1983: 257), Kanunî Sultan Süleyman ise "Hâlîfe-i Müslimîn ve Hâlîfe-i Rûy-i Zemîn" unvanını (İnalçık, 2010b: 115) kullanarak ehl-i beyte olan muhabbet ve saygılarını göstermişlerdi. Padişahlar, devlet protokolünde Nakîbü'l-eşraflara devletin üst düzey bürokratlarından önce yer verilmesini emretmişlerdi (Kazıcı, 1983: 261). Bunların, devletin bürokratik yapısında yadsınamaz üstünlükleri de bulunmaktaydı. Padişahın sancağının taşınması görevi de seyyid ve şeriflere verilmişti (Lybyer, 2011: 223).

Osmanlı padişahları, İslam'ın emirleri arasında yer alan yöneticiye uyulması kaidelerini, meşruiyetlerinin bir dayanağı olarak gördükleri için güç ve otoritelerini halk üzerinde hâkim kılmaya çalışmışlardı. Osmanoğulları dinî müesseseleri ülkenin dört bir tarafını donatarak imar ve iskân faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Türk-İslam beldelerinin imar ve iskânında dinî bir yapı olan "imâret sistemi" siyasî yapının en önemli saç ayaklarından birini oluşturmuştu (Barkan, 2000: 996). Böylece Osmanoğulları sadece din adamlarına saygı göstermekle kalmamışlar aynı zamanda İslamî müesseseleri de ictimaî hayatın düzenlenmesinde de kullanarak devletin kamu hizmetlerini yerine getirmede en etkili bir güç olarak görmüşlerdi. Osmanlı padişahları, imar ve iskân faaliyetlerinin yanı sıra kutsal yerlerin bakım ve onarımı ile temizliğine de önem vermişlerdi (BOA, 1998: 448).

Osmanlı Devlet yönetimi, Nakîbü'l-eşraflık müessesesini; dinî bir zorunluluktan ziyade dinî değerlere bir bağlılığın simgesi olarak görüp devlet düzeninde yerini almasını sağlamışlardı. Sahte seyyidlerle mücadelede önemli görevleri yerine getirmiş olan bu müessesinin merkezini de başkent olarak belirlemişlerdi. Böylece Nakîbü'l-eşraflık müessesesi de merkezî yönetimin önemli dinî kurumları arasında yerini almıştı. Başkentte bu kurumun idarî merkezi bulunmakla beraber Anadolu ile Rumeli'de de Nakîbü'l-eşraflık kaymakamlıklarını kurmuşlardı. Ülke içerisindeki bu kurumun varlığıyla, Hz. Muhammed'in neslinin korunması ile halkın dinî değerlerinin sömürülmesine mani olunmak istenmişti (Akdemir, 2016: 173).

3. Dinî Değerler ile Sosyal Yapının Korunmasında Nakîbü'l-Eşraflık Makamının Rolü ve Önemi

Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapısında Nakîbü'l-eşraflık makamı, halkın Hz. Muhammed ve ehl-i beytine karşı sevgi ve saygısının devam etmesi için gayret etmişti. Seyyid ve şerif olduğunu iddia eden kişilere durumlarını ispatlamaları halinde bu makamca Hz. Muhammed neslinden geldiklerine dair siyâdet² hücceti³ düzenlenirdi. Seyyidlik ve şerifliğin nişanesi olan siyâdet hüccetini sadece Nakîbü'l-eşraflar düzenleyebilirlerdi. Herhangi bir kadı, bu belgeyi düzenleme hakkına sahip değildi. Merkezî yönetimce, yargı erkinin güç ve yetkisi ile donatılan Nakîbü'l-eşraflara hiçbir makam müdahale edemezdi. Yalnız bunların yargı yetkisi, seyyid ve şeriflerin genel ve özel durumlarıyla sınırlı tutulmuştu (Işık, 2014: 254).

Seyyid ile şeriflerin giyim ve kuşamları Halife Harun Reşid ile oğlu Me-
mun dönemlerinde halkın giyiminden farklı şekilde belirlenmişti. Bunlar, yeşil sarık sarıp (Lybyer, 2011: 222) yeşil cüppe giyerler, bunun haricinde yeşil rengi giysilerinde kullanmazlardı (Bassano, 2011: 87). Ancak bu uygulamaya zaman içerisinde son verilmesiyle sıradan halkla, Hz. Ali ile zevcesi Fatimatüzzehra'nın soyundan gelenlerin ayırt edilmesinde bazı sorunlar yaşanmıştı. Memlûklüler döneminde şeriflerin yeşil sarık takmaları emrolunmuştu. Memlûklülerden sonra Osmanlılar da bu uygulamayı sürdürmüşlerdi. Osmanlılar, seyyid ve şeriflerin sardığı yeşil sariğe emir sariği demişlerdi. Bu nedenle yeşil sariği tebaanın/halkın sarmasına müsaade etmemiş-

² Siyâdet: 1. Seyyidlik, efendilik, beğlik, sâhiplik, 2. Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Muhammed'in soyundan olma hâli (Ünal, 2011: 620).

³ Hüccet: Sözlük anlamı "delil, vesika, senet" anlamlarına gelir. Osmanlı diplomatiğinde hüccet, şer'î mahkemeler tarafından verilen fakat ilâmdan farklı olarak hüküm ihtiva etmeyen; sadece kadı huzurunda iki tarafın anlaşmaya vardıklarına dair kadının tasdikini ihtiva eden belgedir. Bk. (Ünal, 2011: 328).

lerdi. Kayseri’de sâdâttan olduğunu iddia eden Ali başına yeşil sarık takmıştı. Kayseri beyi ile kadısına gönderilen hüküm de Ali’nin başındaki yeşil sarığın çıkartılması emredilmişti (BOA, 1994: 34).

Osmanlı toplum yapısının heterojen (çok kültürlü ve dinli) bir özelliğe sahip olmasına rağmen devletin kurucu iradesi İslam dinine mensup yöneticilerden oluşmaktaydı. Müslümanlar arasında ise ehl-i sünnet ve’l cemaat görüşü hâkim olmasına rağmen mezhepsel ayrışmalar da bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin kurucu iradesi ile halkın dinî değerleri üzerinde Rafizîler, zaman zaman fitneye sebep olmuşlardı. Niksar halkından bazıları Divân-ı hümayûna giderek kaza halkından Ali Kulu Abdal, Deli İbrahim ile Emin’in; Tanrılarının Ali olduğunu, namaz ve orucun ise Yezid’e geldiği için namazlarının kılınmış, oruçlarının tutulmuş olduğunu, Kâbe’lerinin Hz. Hüseyin’in mezarı olduğunu söyledikleri, bu durumun da toplumsal infiale yol açtığını şikâyet etmişlerdi. Yapılan araştırma sonunda dinen haram olan ifadelerin kullanılmasından dolayı bu kişilerin katledilmesine karar verilmişti (Belge-11). Osmanlı toplumu ile dinî değerleri üzerinde tahripkâr tutum ve davranış içerisinde bulunan Rafiziler, bir araya gelip dört halifeye küfrederek dinî ve ahlakî değerlere karşı tutum ve davranışlarını sürdürmüşlerdi (Belge-12). Rafizîlerin, toplumsal değerlere ve din büyüklerine karşı tahkir/aşağılayıcı davranışları toplumda huzursuzluğa neden olmuştu. Bunların toplumsal ve dinî değerleri hafife alıp aşağılamalarına karşı toplumu yönlendirip manevi iklimden nasiplenmelerinde seyyid ve şeriflerin olumlu yönde katkıları olmuştu. Bunlar, toplumsal huzurun bozulmaması için, Rafizilerin düşmanlıkları karşısında, halkı sükûnete çağırmışlar, onların gayr-i ahlakî davranışlarını, Divân-ı hümayûna arz edilmesinde etkili olarak toplumda herhangi bir gerginliğin yaşanmaması için de gayret etmişlerdi (Belge-13). Bu örnek hükümden de anlaşılacağı üzere seyyid ve şerifler toplumsal huzurun bozulmaması yönünde en buhranlı anda sağduyulu davranarak gerekli hassasiyeti göstermişlerdi.

Osmanlı toplum yapısında seyyidlerin konar-göçer bir yaşam şeklini benimsemiş topluluklar üzerinde de özgül ağırlıkları bulunmaktaydı (Ünal, 2012: 69). 16. yüzyılda Osmanlı nüfusun geneli köy yerleşkelerinde yaşadığına göre (Faroqhi, 2011: 55) buralarda geleneksel yapı içerisinde yaşayanlar üzerinde seyyid ve şeriflerin nüfuzu hissedilir düzeydeydi. Bunun sebebi ise köylüler arasında okur-yazar oranının oldukça düşük olması gösterilmiştir (Faroqhi, 2011: 55). Köylerde, imkânların kısıtlı olması ile medreselerin olmayışı seyyid ve şeriflerin buralarda dinin öğretilmesinde önemli görevler üstlenmesini sağlamıştı.

4. Tebaanın Dinî Değerlerinin İstismarında Sâdât ile Müteseyyidlere Karşı Alınan Tedbirler

Osmanlı padişahlarının seyyid ve şeriflerin yaşamlarını kolaylaştıran ayrıcalıklar sağlamasındaki sebep, uhrevî bir mükâfat ile Hz. Muhammed'in şefaatine nail olma arzu ve istekleriydi (Sarıcık, 2003: 43). Bu durumdan faydalanmaya çalışanlar yüzünden devlet genelinde zamanla seyyid ve şeriflerin sayısında hızlı bir artış yaşanmış ve bazı sorunların da ortaya çıkmasına yol açmıştı. Yukarıda da değinildiği gibi Hz. Muhammed'in ehl-i beytine verilen ayrıcalıkların başında vergi ve rüsumlardan muafiyet gelmekteydi. Bunun yanı sıra padişahların iltifatına mazhar olup kendilerine çeşitli şekillerde ikramlarda bulunulması, devlet hazinesinde yardımların yapılması gibi kolaylıkların gösterilmesi müteseyyidlerin iştahını kabartmıştı (Yılmaz, 2018: 728). Sahte seyyid ve şerifler; Hz. Muhammed'in soyundakilere zekât ve sadaka verilmediğini bildikleri halde yanlış davranışlar içerisinde bulunmuşlardı (Küçükbaşçı, 2009: 92). İşte bunların, gayr-i ahlâki davranışlarının önlenip suç işlemeleri halinde cezalandırılmaları için taşrada Nakîbü'l-eşraflık kaymakamlıkları kurulmuştu (Akdemir, 2016: 173).

Silistre beyine gönderilen bir hükümde, Lökri Mustafa'nın sâdât çavuşu ile bazı seyyidleri yanına alıp Niğbolu sancağında gezerek görevlerinin sâdâtları teftiş etmek olduğunu söylemişlerdi. Bu görevi yerine getirirken bey ve kadıların, maslahatlarına karışamayacaklarını da belirtmişlerdi. Seyyid Mafak'ın(?) beratını alıp bidatlar oluşturmuşlardı. Yakını ölenlerden yüzer akçe, namaz kılmasını bilmeyenleri merdivenlerden asarak bin beş yüzer akçe, seyyidlerin yeşil sarıklarını çıkarıp neden başlarınızda yeşil sarığınız yok bahanesiyle bin ile bin beş yüzer akçelerini alarak nahiye nahiye gezip halka çeşitli zulümler yaptıkları belirtilmişti. Bunların halleri Nakîbü'l-eşraftan sorulduğunda böyle bir görevlendirme yapılmadığı da öğrenilmişti. Bu kişileri, toprak kadısı ile araştırması, yapılan araştırma sonunda ellerinde temessük ile sâdâtın teftiş etmesine dair mektubun verilip verilmediğinin tespit etmesi, elde ettiği belgeleri (temessük ile teftiş mektubu), başkente göndererek zarar gören tebaanın haklarını ödemesi emredilmişti (Belge-3). Merkezî yönetimin, sâdâtların teftişinden birebir sorumlu olmadığı, bu görevin tamamen Nakîbü'l-eşraflık makamının sorumluluğunda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak taşra idaresinde kamu düzeninin korunup toplumsal huzurun sağlanmasında, ehl-i örf sorumlu olduğundan görev yerlerindeki sui-istimalleri Divân-ı hümayûna arz etmeleri gerekmektedir. Merkezî yönetim ise şikâyet edilenlerin, soyunun belirlenip gerekli araştırmaların yapılması için Nakîbü'l-eşraflık makamından belge/görüş istemişti. Devlet yönetimin-

den birebir sorumlu olan merkezî yönetim, Hz. Muhammed ile soyuna duyduğu sevgi ve saygıdan dolayı doğrudan iradesini kullanmamış, tahkikatın sağlıklı sürmesi için gayret etmişti.

Nakîbü'l-eşraflar yaptıkları araştırma neticesinde Hz. Muhammed'e soyları dayanan seyyid ve şeriflere saygılı davranmış, sahte seyyidlere ise hapis, azarlama (Sarıcık, 2003: 39) sürgün (Daşcıoğlu, 2007: 145) gibi cezalar vermişti. Ayrıca müteseyyidlere verilen cezaların başında giyim ve kuşamlarındaki seyyid ve şeriflik emaresi olan yeşil sarığın alınması da gelmekteydi (Sarıcık, 2003: 138) Karaman beylerbeyi ile Ereğli kadısına, İ sancık köylülerinden Seydi ile Ahmet'in, Bor kazasından Emir Şah'tan sahte şecere düzenlettiklerine dair arz sunulduğunu, ismi geçenlerin takip edilerek ellerindeki belgelerin alınıp İstanbul'a göndermeleri emredilmişti (Belge-4). Hükümde durumları şüpheli olanlara hemen ceza verilmediği, belgenin sahih olup olmadığının anlaşılması için başkentteki Nakîbü'l-eşraflık makamında bilgi alınarak ona göre işlem yapılacağı anlaşılmaktadır.

Seyyid ve şerif oldukları halde cezalandırılmaları gerekenlere de asalet ve şereflerinin gereği olarak ayrıcalık tanınmıştı. Bunlar sıradan bir suçlu gibi görülmedikleri için nakabet dairesine hapsedilirlerdi (Mustafa Nuri Paşa, 1992: 125-126). Osmanlı padişahları, seyyidlere idam cezası verdiklerinde hükmün infazını sadece Nakîbü'l-eşraf yapabilmekteydi. Suçları kesinleşen seyyid ve şeriflere falaka cezasının verilmemesi de başka bir ayrıcalıktı (Lybyer, 2011: 223). Musul beyine gönderilen hükümde Musul'daki seyyidlerden Mehmet, Asker, Gaib ile Kasım'ın Basra'ya sürgüne gönderildikleri ve bu seyyidlerin Musul'a alınmamaları gerektiği belirtilmişti (Belge-2). Hükümün içeriğine bakıldığında, ismi geçen seyyidlerin neden sürgün edildiği açıklanmamıştır (Sarıcık, 2003: 60). Filibe kadısına gönderilen hükümde hamam basarak erkek çocuğuna tecavüze yeltenen Seyyid Abdi isimli suhtenin başkente gönderilerek cezalandırılacağı belirtilmişti (BOA, 1994: 176) Nakîbü'l-eşraflar sadece sahte seyyid ve şerifleri cezalandırmamışlar, aynı zamanda Hz. Muhammed soyundan gelip de asalet ve şerefleriyle bağdaşmayan davranışlarda bulunan seyyid ve şerifleri de cezalandırmışlardı.

Osmanlı merkezî yönetimi, toplumun dinî değerlerinin istismar edilmesi için seyyid ve şerif çocuklarını defterlere kaydettirmiş, bunların seyyid ve şerif olduklarına dair temessük verilmesini sağlamıştı (Kazıcı, 1983: 259). Bursa kadısına gönderilen hükümde kazada seyyid olduklarını iddia edenlerin ellerindeki belgelerin İstanbul'dan Bursa'ya giden Nakîbü'l-eşrafa kontrol ettirilmesi, şayet belgelerin sahte olması halinde ellerindeki belgelerin alınması emredilmişti (Belge-6). Böyle bir tedbirin alınması, nesebi pak

olan seyyid ile şeriflerin, müteseyyidlerden ayırımının yapılmak istenmesiydi. Ruscuk kadısına gönderilen hükümde Hasan isimli birinin kendini seyyid olarak tanıtarak Hz. Muhammed'in nesebiyle bağdaşmayacak davranışlarda bulunduğu, köy köy gezerek buğday ve arpa dilendiği gibi Eflak'a giderek kâfirlerden at, akçe aldığı, mani olmaya çalışanları yanında zorla alıkoyduğu, elinde seyyidlik belgesi olmadığı halde bin beş yüz akçeye Ali'nin hüccetini satın alarak seyyidlik iddiasında bulunduğu belirtilmişti. Bu hususta müteseyyidin cezalandırılması için Nakîbü'l-eşraftan alınan mektubun gönderildiği ve buna göre davranılması gerektiği emredilmişti (Belge-7). Müteseyyid tarafından dinî değerlerin geçim kapısına dönüştüğü anlaşıl-makta olup bunun şekavetinin engellenip cezalandırılması için merkezî yönetim doğrudan karar vermemiş, Nakîbü'l-eşraflık makamından Hasan'ın nesebinin pak olmadığına dair mektup alınarak müteseyyidin cezalandırılması istenmişti. Burada merkezî yönetimin, kurumsal bir yapı içerisinde hareket ederek yetki gaspında bulunmadığı da görülmektedir. Ayrıca halkın dinî değerlerinin sömürülmesine müsaade etmeyerek içtimaî düzenin zarar görmemesine de gayret ettiği anlaşılmaktadır.

Merkezî yönetimin aldığı tedbirlerden; devlet ve toplum yaşamının düzenlenmesinde Hz. Muhammed ve nesebine olan derin sevgi ve saygıyı görebiliriz. Bu derin sevgi ve saygı, adaletin tecelli etmesine mani olmamış, seyyid ve şerif ile müteseyyidlerin cezalandırılmasından da kaçınılmamıştı. Şöyle ki suç ve ceza arasındaki bağa (Aslan, 2016: 11) dikkat edilerek suçluların kimliğine bakılmaksızın kararlar verilmişti. Manisa ve Midilli kadılarına gönderilen hükümde Divân-ı hümayûna, Nakîbü'l-eşrafın bir mektup gönderip Midilli kazasında Seyyid Ahmet'in, müteseyyidlerin teftişi için elinde mektup olduğunu iddia ederek sahte bir teftiş mektubu düzenlediği, müteseyyidlere akçe/para karşılığı siyâdet hücceti düzenleyip düzmece şahitler huzurunda verdiği belirtilmişti. Bunun üzerine Seyyid Ahmet'in yakalanmasına, elindeki mektubun alınıp Mehmet Çavuş'a teslim edilerek başkente gönderilmesine karar verilmişti (Belge-10). Halep beylerbeyine gönderilen hükümde Seyyid Mehmet ile Osman'ın eşkiya olduğundan, isyan eden Ebu Riş ile de işbirliği yaptığından, kendisinin Basra kadısı tarafından uyarılmasına rağmen yola gelmediğinden, ayrıca Ebu Riş'e barut temin ederek Basra'yı harabeye çevirmeye çalıştıklarından bahsedilmişti. Seyyid Mehmet hakkında soruşturmanın yapılmasına, suçunun sübuta ermesi halinde Kıbrıs'a sürgün edilmesine karar verilmişti (Belge-5). Seyyid Mehmet, isyan suçunu işleyen Ebu Riş'e lojistik destekte bulunmuş, patlayıcı madde tedarik etmiş, meşru yönetime karşı isyan eden bir asiye yardım ve yataklık yapmıştı. Bu

suçun Osmanlı kanunlarında karşılığı siyaseten katl⁴ olması gerekirken, Hz. Muhammed'e hürmeten seyyide sürgün cezası verilmişti.

Sonuç

Dinî değerlerin istismar edilerek ayaklar altına alınmasına müsaade etmeyen Osmanlı yönetimi gerek devlet düzeninde gerekse halkın gönlünde bu değerlerin hak ettiği şekilde yaşatılması için gerekli tedbirleri almıştı. Hz. Muhammed ile ehl-i beytine olan muhabbet ve saygı, Devlet-i Aliyye'nin beylikten devletleşme sürecine geçiş aşamasında, Nakîbü'l-eşraflık müessesesinin kurulmasına neden olmuştu. Tamamen örfî gerekçelerle kurulan bu müessese, halkın gönlünde Hz. Muhammed sevgisinin resmîyet kazanmasından başka bir şey değildi. Kadirşinas bir milletin, müesses nizamında yerini bulan Hz. Muhammed sevgisi, adeta Osmanlı Devleti'nin manevî çevresini oluşturmuştu.

Osmanoğulları'nın Hz. Muhammed'e olan sevgi ve saygısı nesebine de aynı sevgi ve saygının gösterilmesini gerektirmişti. Bu bağlamda seyyid ve şeriflerin korunup kollanması ile onların dünyevî ihtiyaçlarının karşılanması için bazı ayrıcalıkların verilmesi şart olmuştu. Burada ayrıcalıklardan faydalanmaya çalışan işgüzar müteseyyidler, riyakârlık yaparak halkın manevî değerlerini sömürmeye kalkışmışlardı. Onların, gayri ahlakî durumlarının tespit edilip çeşitli cezalara çaptırılmalarında ise Nakîbü'l-eşraflar sorumlu tutulmuşlardı. Yetki ve sorumlulukları sayesinde, merkezî yönetiminin vermiş olduğu başta yargılama yetkisi ile Hz. Muhammed'in neslinin sahte seyyid ve şerifler eliyle topluma yanlış tanıtılmasına mani olunmuş, seyyid ve şeriflerin hak ve itibarlarının korunması için gayret edilmişti. Bu bağlamda suçları kesinleşen müteseyyidlere sürgün, hapis, falaka gibi cezalar da verilmişti. Seyyid ve şeriflerin sardıkları yeşil sarkılar da başlarından çıkartılarak bunların şarlatan oldukları ifşa edilmiş, halkın bunlara saygı göstermemeleri istenmişti.

Nakîbü'l-eşraflar sadece müteseyyidlerle mücadele etmemişler, aynı zamanda seyyid ve şerif olup da suç işleyenlere de kanunlar bağlamında cezalar vermişlerdi. Seyyid ve şeriflerin yargılanmalarından cezalandırılmalarına varıncaya kadar özen gösterilmiş, onlar diğer suçlular gibi değerlendirilmemişlerdi. Hz. Muhammed'in neslinde gelmeleri onların bazı ayrıcalıklara sahip olmasını sağlamıştı. Bu nedenle cezalandırılmaları gerekenler de suç-ceza bağlamında Hz. Muhammed'e hürmeten, tahkir edilmeden hak ettikleri şekilde muameleye tabii tutularak cezalandırılmışlardı.

⁴ Osmanlı'da siyaseten katl hakkında bk. (Mumcu, 2007).

Bu kurum halkın dinî değerlerini daha iyi anlaması, Rafızilerin dinî ve toplumsal değerler üzerindeki tahribatlarının önlenmesi gibi hizmetleri yerine getirmişti. Nakîbü'l-eşrafîlik kurumu, ülke genelindeki Nakîbü'l-eşrafîlik kaymakamlıkları vasıtasıyla daha aktif ve etkili olmuş, dini geçim kapısı haline getiren riyakârlarla mücadelede önemli yararlar sağlamıştı. Devlet, toplum ve din bağlamında dinî ve ictimâî düzenin korunması için gayret etmişti. Bu şekilde Nakîbü'l-eşrafîlik makamı, dinî değerlerin korunup toplumsal huzurun sağlanmasında, ortadan kaldırılınca kadar önemli görevleri yerine getirmişti.

Kaynakça

- Akdemir, M. Sadık (2016). “Osmanlı Devleti’nde Ispartalı Nakîbü’leşrafîlar”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37: 171-190.
- Alâüddîn El-Kâzerûnî (2014). *Şerhu'l-Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi, Metin-Çeviri*. Haz. Mehmet Aktaş vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Ali Seydi Bey (t.y.). *Teşrifat ve Teşkilatımız*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Aslan, Nasi (2016). “Adalet Medeniyeti Üzerine”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 28: 9-27.
- Ayar, Talip (2014). *Osmanlı Devleti’nde Fetvâ Eminliği (1826-1922)*. Ankara: DİB Yayınları.
- Barkan, Ömer L. (2000). *Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi II*. Haz. Hüseyin Özdeğer. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bassano, Luigi (2011). *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat*. Çev. Selma Cangı. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Beyazıt, Yasemin (2014). *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*. Ankara: TTK Yayınları.
- BOA (1994). *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Özet, Transkripsiyon*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- BOA (1996). *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572), Özet, Transkripsiyon ve İndeks-I*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

- BOA (1998). *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569), Özet, Transkripsiyon, İndeks*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Cin, Halil (2016). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Daşcıoğlu, Kemal (2007). *İskân, Suç ve Ceza: Osmanlı'da Sürgün*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya (2011). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. Çev. Elif Kılıç. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fodor, Pal (2016). *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*. Çev. Özgür Kolçak. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gökbilgin, M. Tayyib (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hassan, Ümit (1998). *İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Işık, Ayhan (2014). "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi ve Meşihât Arşivindeki Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri". *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 4: 213-285.
- İbrahim Müteferrika (1980). *Milletlerin Düzeninde İlmî Usüller (Usûl'ül-Hikem Fî Nizâm'il-Ümem)*. Haz. Ömer Okutan. İstanbul: MEB Yayınları.
- İdris-i Bitlisî (2019). *Heşt Behişt VII, Ketîme Fatih Sultan Mehmed Devri (1451-1481)*. Çev. Muhammed İbrahim Yıldırım. Ankara: TTK Yayınları.
- İnalçık, Halil (2010a). *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Kuruluş*. İstanbul: Hayykitap.
- İnalçık, Halil (2010b). *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalçık, Halil (2016). *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli, Mehmet (2021). *Osmanlı İlmîyyesi*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Kazıcı, Ziya (1983). *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kazıcı, Ziya (1996). *İslam Kültür ve Medeniyeti*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kıa, Mehrdad (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. Çev. Özgür Özol. İstanbul: Pozitif Yayınları.

- Kur'ân-ı Kerîm* (2017). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçükkaşçı, Mustafa S. (2009). "Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanılması". *Osmanlı Araştırmaları*, 33: 86-129.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1991). "Lütfi Paşa Asafnâmesi". *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 49-99.
- Lybyer, Albert Howe (2011). *Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Mumcu, Ahmet (2007). *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa (1992), *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, C. I-II*. Haz. Neşet Çağatay. Ankara: TTK Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2008). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. İstanbul: Cedit Neşriyat.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1946). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Sarıcık, Murat (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşraflık Müessesesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Taneri, Aydın (2019). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*. Haz. Mehmet Akif Erdoğan. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail H. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail H. (2004). "Osmanlılar'da Nakîbü'l-Eşraflık". *Marife*, 3: 431-438.
- Uzunçarşılı, İsmail H. (2011). *Osmanlı Tarihi I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ülken, Hilmi Z. (2008). *Millet ve Tarih Şuuru (Seçme Eserleri I-II)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ünal, Mehmet A. (2011). *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Ünal, Mehmet A. (2012). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Yılmaz, Hacı (2018). "Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşraflık Kurumu ve Eyâlet-i Rum'da Seyyitler Defteri". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 725-737.

Arşiv Belgeleri

- Belge-1: BOA MD, 8, h. 345, s. 30.
Belge-2: BOA MD, 10, h. 572, s. 352.
Belge-3: BOA MD, 23, h. 272, s. 104.
Belge-4: BOA MD, 24, h. 104, s. 36.
Belge-5: BOA MD, 29, h. 129, s. 320.
Belge-6: BOA MD, 29, h. 149, s. 62.
Belge-7: BOA MD, 29, h. 160, s. 68.
Belge-8: BOA MD, 50, h. 13, s. 7.
Belge-9: BOA MD, 50, h. 219, s. 48.
Belge-10: BOA MD, 69, h. 24 s. 16-2.
Belge-11: BOA MD, 69, h. 107, s. 59-2.
Belge-12: BOA MD, 69, h. 165, s. 93-2.
Belge-13: BOA MD, 73, h. 217, s. 94.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*